

кількох розрізнених парафій на потужну адміністративну одиницю римо-католицької церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Информационные отчеты, записки, планы работ Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при облсполкоме (2.01–30.12. 1961 г.) : Державний архів Хмельницької області, ф. р-338, спр. 49, арк. 26–32.

2. Трофим'як М. єпископ. Церква польська чи Церква українська? [Текст] / М. Трофим'як єпископ // Воля з Волині. – 2009. – № 3. – С. 9–10.

3. Najnowsza historia Kościoła. Katolicy I Kościoły chrześcijańskie w czasie pontyfikatu Jana Pawła II (1978–2005) [Текст] / pod red. E. Guerriero, M. Impagliazzo. – Krakow : Wydawnictwo Marianum, 2007. – 678 s.

4. Pasterz i Twierdza. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu biskupowi Janowi Olszańskiemu

[Текст] / pod red. ks. J. Wolczanskiego. – Krakow=Kamieniec-Podolski : Marianum, 2001. – 511 s.

5. Studia Catholica Podoliae [Текст] : щорічник Вищої Духовної Семінарії Святого Духа Кам'янець-Подільської Римо-Католицької Дієцезії ; філія Лятеранського Університету в Римі, Annus III (2004), Numerus III. – Городок=Кам'янець-Подільський : [б.в.], 2005. – 698 с.

6. Studia Catholica Podoliae [Текст] : щорічник Вищої Духовної Семінарії Святого Духа Кам'янець-Подільської Римо-Католицької Дієцезії ; філія Лятеранського Університету в Римі, Annus IV (2005), Numerus IV. – Городок=Кам'янець-Подільський : [б.в.], 2006. – 695 с.

7. Za wschodnią granicą 1917 – 1993 [Текст] / pod red. ks. R. Dzwonkowskiego. – Wydanie Drugiese. – Warszawa : Wspólnota Polska & Apostolicum, 1995. – 471 s.

Дата надходження до редакції: 05.11.2015 р.

ПРИРОДОЗНАВСТВО. ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 371.134:373.3:504

Інна СЯСЬКА,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри біології

Рівненського державного гуманітарного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті проаналізовано стан вивчення проблеми формування екологічної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів. Запропоновано власне трактування поняття «екологічна самосвідомість». Обґрунтовано теоретичні й методологічні засади побудови змісту навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, спрямованого на становлення і закріплення системи екологічних ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, навчально-виховний процес, екологічна самосвідомість, екоцентричні цінності, екологічна освіта і виховання.

В статті проаналізовано состояние изучения проблемы формирования экологического самосознания студентов высших учебных заведений. Дано собственное определение понятия «экологическое самосознание». Обоснованы теоретические и

методологические основы построения содержания учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях, направленного на становление и закрепление системы экологических ценностных ориентаций студенческой молодежи.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, учебно-воспитательный процесс, экологическое самосознание, экоцентрические ценности, экологическое образование и воспитание.

The article analyzed the state of studying the problem of formation of ecological self-awareness of students of higher educational establishments. Offered own definition of «ecological self-awareness». Substantiated theoretical and methodological basis for building the content of the educational process in higher educational establishments, aimed at the establishment and consolidation of a system of ecological value orientations of students.

Key words: *higher education establishment, the educational process, ecological self-awareness, ecocentric values, environmental education, environmental upbringing.*

Людська цивілізація, що є невід'ємною частиною природи, у відносинах із нею пройшла ряд етапів: від повного обожнювання і поклоніння природним силам до ідеї повної і безумовної влади людини над природою. Катастрофічні наслідки останньої ми повною мірою пожинаємо сьогодні. Значна частина дослідників дотримується думки, що екологічна криза сучасності має філософсько-культурологічний, світоглядний характер [1; 3-6].

У цьому контексті актуального значення набуває екологічна освіта і виховання, які покликані формувати адекватне світосприйняття сучасної людини, сприяти продуктивному переосмисленню її місця в природі, виховувати почуття відповідальності за свої вчинки і дії, в тому числі в сфері професійної праці. Визнання провідної ролі екологічної освіти серед заходів, спрямованих на гармонізацію відносин людини, суспільства і природи, відображено як у вітчизняних, так і зарубіжних державних документах та нормативних актах. Так, реалізація поставлених завдань у вищій школі здійснюється на основі Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Закону України «Про вищу освіту», Концепції екологічної освіти, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Наведений перелік нормативно-правових документів свідчить про визнання екологічної парадигми пріоритетним напрямом освіти, зміну її культурологічного, світоглядного підґрунтя.

Екологічна освіта й виховання у вищих навчальних закладах є продовженням попередніх етапів екологічної освіти (дитячий садок, середня школа, родина) і наступним, більш високим рівнем у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти. Вищий навчальний заклад повинен виховувати у студентів почуття високої відповідальності за збереження і відтворення природних багатств на засадах збалансованого природокористування та ідеї сталого розвитку природи і суспільства.

Теоретико-методологічні засади неперервної екологічної освіти й виховання в навчальних закладах різних типів розглядалися І. Д. Зверевим, А. Н. Захлебним, Р. А. Науменко, І. Т. Суравегиною, Г. П. Пустовітом, В. В. Червонецьким та ін. Наукове обґрунтування принципів і підходів до побудови системи неперервної екологічної освіти й виховання у навчальних закладах здійснили В. В. Казначєєв, Г. Н. Каропа, Л. Б. Лук'янова, Н. В. Левчук, Л. М. Немець, Ю. П. Ожегов, І. В. Удовиченко, Н. Б. Щокіна.

Під час розгляду питань, пов'язаних з екологічною освітою і вихованням, особливого значення набуває проблема свідомості й самосвідомості людини, оскільки всі сторони її ставлення до природи і взаємодії з нею здійснюються або на основі досвіду попередніх поколінь, або завдяки власному розумінню і світобаченню. Можна зазначити, що в науці виник особливий напрям досліджень у сфері індивідуальної та масової екологічної свідомості.

Формування екологічної культури і свідомості студентів вищих навчальних закладів вивчали Г. П. Білявський, М. М. Бойчева, В. М. Бровдій,

М. Б. Грейда, Г. Г. Глухова, Н. В. Лисенко, О. П. Мітрясова, О. Г. Микитюк, Т. С. Нінова, К. М. Ситник, Є. Флешар, М. В. Хроленко, О. В. Чернікова, М. Л. Шаповал, Е. Ю. Шапокене, М. С. Швед. Однак, незважаючи на окремі теоретичні напрацювання у контексті означеної проблематики, формування екологічної самосвідомості у студентів вищих навчальних закладів не було предметом спеціального психолого-педагогічного вивчення, не приділено відповідної уваги статусу екологічної самосвідомості в практичному оволодінні студентами комплексом професійних знань і вмінь та екологічним способом мислення. Варто також зазначити, що й досі залишається багато відкритих питань як у психологічних вимірах аналізу самосвідомості, так і у професійно-педагогічних, які мають конкретну практичну спрямованість. Спостерігається неоднозначність позицій науковців щодо понятійно-категоріального апарату досліджуваної проблеми. Недостатньо досліджені концептуальні підходи до організації екологічної освіти і виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів у контексті закладання теоретичних і дидактичних основ конструювання змісту і методик формування екологічної самосвідомості особистості. Загалом, вивчення екологічної самосвідомості у аспекті педагогічної науки вимагає уточнення процесуальної логіки її розвитку в процесі професійної підготовки.

Мета статті – на основі аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури обґрунтувати теоретичні й методологічні засади формування екологічної самосвідомості студентів у системі вищої професійної освіти.

Проблемі самосвідомості присвячено чимало досліджень у вітчизняній і зарубіжній психології. Ці дослідження сконцентровані в основному навколо двох груп питань. У працях Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, А. Н. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, І. І. Чеснокової, А. Г. Спіркіна в загальнотеоретичному і методологічному аспектах проаналізоване питання про становлення самосвідомості в контексті більш загальної проблеми розвитку особистості. В іншій групі досліджень розглядаються питання, пов'язані насамперед з особливостями самооцінок, їхнім взаємозв'язком з оцінками навколишніх (О. О. Бодалєв, І. С. Кон, У. Джеймс, К. Роджерс, Р. Бернс).

Самосвідомість, як стверджують психологи, є необхідною умовою та управлінським компонентом будь-якої свідомої діяльності людини. Одним із продуктів діяльності самосвідомості є «Я-концепція» особистості, що розглядається як система усвідомлюваних і неусвідомлюваних уявлень індивіда про себе, у поєднанні з їх емоційною оцінкою та відповідною поведінковою реакцією. «Я-концепція» особистості містить когнітивний («Я-образ»), емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. У цілому «Я-образ» розуміється як система установок, що утворена трьома компонентами: когнітивним, афективним і похідним від перших двох – поведінковим. Нижній рівень «Я-образу» «становлять неусвідомлені, представлені лише у переживанні установки, які традиційно асоціюються в психології із самопочуттям і емоційним ставленням до себе; вищерозташовані усвідомлення і самооцінка окремих властивостей і якостей; потім ці часткові

самооцінки укладаються у відносно цілісний образ; і нарешті, сам цей «Я-образ» вписується в загальну систему ціннісних орієнтацій особистості, пов'язаних з усвідомленням нею цілей своєї життєдіяльності і засобів, необхідних для досягнення цих цілей» [2, с. 72-73].

Очевидно, екологічна самосвідомість матиме таку ж структурну сітку, що і самосвідомість особистості. Проте вона має мати якісно нове наповнення, яке спрямоване на встановлення, регуляцію та підтримку зв'язку «Я – навколишнє середовище».

Таким чином, екологічна самосвідомість є інтегративним утворенням, що поєднує в собі знання, норми, цінності, ідеали, світоглядні установки та практичні рекомендації щодо особистісного ставлення людини до довкілля. Узагальнюючи означення сутності цього поняття у науковій літературі, нами представлено власне його трактування: екологічна самосвідомість – це загальний рівень усвідомлення людиною своїх знань, поглядів, переконань, емоцій, уподобань, мотивацій, поведінки, які визначають і спрямовують діяльність суб'єкта у довіллі щодо досягнення певної конкретної мети. Отже, екологічна самосвідомість виконує функції духовно-практичного освоєння дійсності і в сучасних умовах покликана формувати принципово нове ставлення до світу – прагнення до адаптації, коєволюції, гармонізації взаємозв'язків у системі «природа – людина – суспільство».

Враховуючи означене вище, нами визначено теоретичні підходи до проблеми формування екологічної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів, основу яких становлять:

- філософські положення про єдність людини і природи та їх взаємодію (І. Кант, Г. Гегель, В. І. Вернадський, Е. В. Гірусов, М. М. Кисельов, В. С. Крисаченко, М. М. Мойсеев, А. А. Печчеї, М. Ф. Реймерс, В. Хексе);

- педагогічні ідеї й теорії онтогенезу особистості на окремих етапах її формування, що відображено у працях класиків педагогіки (Я. А. Коменський, М. Монтессорі, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський) та у сучасних науковців (С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, О. В. Сухомлинська, М. Д. Ярмаченко та ін.);

- концепції екологізації професійної освіти майбутніх фахівців (В. В. Вербицький, В. М. Гриньова, А. Н. Захлебний, І. Д. Зверев, Г. П. Пустовіт, О. С. Сластьоніна, С. В. Совгіра, І. Т. Суравегіна, Г. С. Тарасенко та ін.).

Процес дослідження розвитку екологічної самосвідомості студентів опирається на системний та діяльнісний підходи (О. М. Леонт'єв, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн та ін.), концепції розвитку особистості та самосвідомості (К. А. Абульханова-Славська, Б. Г. Анан'єв, Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.), особистісно орієнтованої освіти (І. Д. Бех, О. В. Бондаревська, І. С. Якиманська та ін.), проектування педагогічних систем і процесів (Ю. К. Бабанський, В. С. Безрукова, В. П. Беспалько, В. В. Кравецький, І. Я. Лернер та ін.), організації виховного процесу (Д. В. Алфімов, В. І. Бондар, І. А. Зязюн, М. Б. Євтух, С. Д. Максименко, О. Н. Чиж та ін.) та впровадження Європейської кредитно-трансферної системи як інноваційної технології організації нав-

чання у вищих навчальних закладах (М. С. Головань, Б. А. Сазонов, П. І. Сікорський та ін.).

Розвиток самосвідомості, як і будь-якого складного психічного новоутворення, проходить ряд стадій, які змінюють одна одну. Із цього погляду початок формування нового рівня самосвідомості як періоду розвитку і поглиблення інтегративних якостей пов'язаний із набуттям фахової професійної підготовки. Інтенсивний розвиток цього рівня самосвідомості загалом здійснюється в юнацькому віці. Його специфічні риси – підвищення значимості для формування «Я-концепції» системи власних цінностей і посилення особистісного, психологічного, динамічного аспекту сприйняття, коли здійснюється особистісне та професійне самовизначення. У рамках становлення нового рівня самосвідомості, пов'язаного з набуттям професійного фаху, відбувається формування відносно стійкого уявлення про себе, свого внутрішнього світу, одним з основних механізмів якого є особистісна рефлексія. Тому вищий навчальний заклад повинен враховувати це і стимулювати розвиток саморефлексії у студентства.

Методологічні основи побудови змісту навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, спрямованого на становлення і закріплення системи екологічних ціннісних орієнтацій студентської молоді, базуються на:

- фундаментальних філософсько-культурологічних положеннях про діалектичне пізнання явищ і процесів взаємозалежності та взаємодії природи і людини, в яких обґрунтовуються ідеї коєволюції сталого розвитку природи і суспільства та необхідність гармонізації взаємовпливів у системі «природа – людина – суспільство». Пізнання людиною закономірностей власної біологічної і культурної еволюції, розробка технологічних засад контролю та зміни своєї самосвідомості, психосоматичного буття і навколишнього середовища стають умовами виживання людської цивілізації;

- концептуальних ідеях педагогічної науки про значення природи як одного з основоположних виховних факторів різностороннього розвитку особистості, зв'язку екологічної свідомості й самосвідомості людини та її поведінки і діяльності у навколишньому природному середовищі;

- педагогічних теоріях і підходах екологічної освіти і виховання, які визначають основні завдання і принципи екологічної освіти та спрямовані на виховання особистості, здатної до екологічно доцільної поведінки і діяльності у довіллі;

- психолого-педагогічних засадах оновлення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах в умовах Європейської кредитно-трансферної системи, основними завданнями якої є: інтенсифікація навчально-виховного процесу, підвищення якості підготовки фахівців та інтеграція національної системи вищої освіти в європейське та світове освітнє співтовариство. Європейська кредитно-трансферна система ґрунтується на компетентнісному підході до навчання і на даний момент є найкращим засобом, що сприятиме такій підготовці.

Таким чином, упровадження означених вище теоретичних і методологічних підходів до побудови змісту навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах на основі екологізації особистісно орієнтованої освітньої моделі, спрямованої на

становлення і закріплення системи екологічних ціннісних орієнтацій студентської молоді, дасть змогу сприяти формуванню екологічної самосвідомості студентів екоцентричного спрямування. Підготовка майбутніх фахівців зі сформованою системою екоцентричних цінностей, поглядів і переконань має стратегічно важливе значення для будь-якої держави, адже забезпечує виховання молодого покоління, яке стане носієм і творцем екологічної культури нашого суспільства та відкриє нові можливості подолання споживацького ставлення до природи.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні сутнісних характеристик, педагогічних умов та шляхів формування і розвитку екологічної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дробноход М. І. Філософія екологічної освіти: концептуальні основи / М. І. Дробноход // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 43–49.
2. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
3. Кисельов М. М. Концептуальні виміри екологічної свідомості : монографія / М. М. Кисельов, В. Л. Деркач, А. В. Толстоухов та ін. – К. : Парапан, 2003. – 312 с.
4. Лось В. А. Человек и природа (социально-философские аспекты экологических проблем) / В. А. Лось. – М. : Политиздат, 1978. – 224 с.
5. Моисеев Н. Н. На пути к нравственному императиву : философские заметки / Н. Н. Моисеев // Экология и жизнь. – 1998. – № 1. – С. 4–10.
6. Швевс Г. И. Идея ноосферы и социальная экология / Г. И. Швевс // Вопросы философии. – 1991. – № 7. – С. 36–45.

Дата надходження до редакції: 11.12.2015 р.

УДК 372.8 «19»

Ростислав ШИКУЛА,
доцент кафедри біології
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті представлено аналіз проблеми підготовки майбутніх педагогів засобами музейної педагогіки. Обґрунтовано напрацювання науковців початку ХХ ст. та сучасності. Зазначено, що діяльність учителів біології повинна бути тісно пов'язана з використанням живих та неживих об'єктів, спеціалізованих кабінетів біології, музеїв природничого спрямування.

Ключові слова: музей, педагогіка, навчання, підготовка, засоби.

В статті проведено аналіз проблеми підготовки майбутніх педагогів засобами музейної педагогіки. Обґрунтовано напрацювання учених початку ХХ століття та сучасності. Зазначено, що діяльність учителів біології повинна бути тісно пов'язана з використанням живих та неживих об'єктів, спеціалізованих кабінетів біології, музеїв природничого спрямування.

Ключевые слова: музей, педагогика, обучение, подготовка, средства.

The author of the article analyzes the problem of training future teachers by the resource of museum pedagogy. The scientific researchers developments of

the beginning of the twentieth century and nowadays are learned. It is indicated that the activity of biology teachers must be closely linked with using of living and inanimate objects, specialized biology classrooms, natural history museums.

Key words: museum, education, training, training funds.

Постановка проблеми. Стрімкі соціальні, політичні та економічні зрушення, що відбуваються сьогодні в Україні, суттєво змінюють вимоги до рівня професіоналізму, інтелектуальних, соціокультурних і моральних якостей педагога. Зважаючи на це, виникає нагальна потреба в зміні професійної підготовки майбутнього вчителя.

У Державній програмі «Вчитель» зазначається, що саме завдяки діяльності педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки, збереження і примноження культурної спадщини [1]. У Законі України «Про освіту» наголошується, що освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як